

MART HABER (KAERMA) – EESTLANE SÕDURINA

ANDRES SEENE

**Leitnant Mart Haber
1926. a**

Mart Haber sündis 21. jaanuaril (uue kalendri järgi 2. veebruaril) 1897. a Harjumaal Rapla vallas. Ta lõpetas Tallinnas Jekaterina kõrgema rahvakooli, mille järel õppis samas pedagoogilistel kursustel kooliõpetajaks (kursus jäi lõpetamata).

1916. a maikuus astus ta Vene sõjaväeteenistusse (1918. a kutsemehena) ja määrati 175. tagavara-polku. Aasta hiljem lähetati M. Haber samast kaprali auastmes õppima 2. Oranienbaumi lipnikekooli, mille lõpetas esimese ohvitseri auastmega septembris 1917 ja läkitati seejärel 30. jalaväe tagavara-polku. Lipnikekoolid komplekteeriti peamiselt kesk- ja kõrgharidusega noormeestest, lisaks neile õppis seal M. Haberi näitel ka palju linnakooli või kõrge-

ma algkooli haridusega isikuid. Esimese maailmasõja ajal lõpetas lipnikekooli ligi 2400 eestlast.¹ Suurem osa 1916. a sügisel ja 1917. a lipnikekoolide lõpetajaist enam rindele ei jõudnud. Lipnikekoolidest said oma esimese ohvitseri auastme mitmed hilisemad Eesti Vabariigi kõrgemad ohvitserid, näiteks hilisemad õppeasutuste ülemad kindralmajorid Aleksander Jaakson, August Kasekamp jt.

1917. a kevadel saadi Vene Ajutiselt Valitsuselt luba moodustada eesti rahvusväeosa, mistõttu hakkasid eestlastest ohvitserid organiseerima oma rahvuskaaslastest sõjaväelaste koondamist kodumaale. Oktoobris 1917 saabus ka lipnik M. Haber Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee organiseerimisel 1. Eesti polku, kust temast sai 8. roodu nooremohvitser. 1918. a veebruaris alanud Saksa okupatsiooniga Eesti üksused demobiliseeriti, mistõttu ta sama aasta kevadel sõjaväeteenistusest vabastati.

Vabadussõjaga taasalanud Eesti sõjaväe formeerimisel siirdus lipnik M. Haber 1918. a jõulude eel teenistusse 6. jalaväepolku (formeeriti Pärnus ja Viljandis), kus temast sai lüüside (Lewis kergekuulipildujate) komando nooremohvitser. Ajutiselt tuli tal täita ka rooduüleva ülesandeid. Septembris 1919 nimetati ta polgu 2. kuulipildujate roodu vanemohvitseriks. Kuuenda polgu nooremohvitserina osales ta Vabadussõjas: 1919. a jaanuaris Kärstna, Helme ja Tõrva mõisa juures ning seejärel Taagepera, Holdre, Koorküla, Hummuli ja Talli mõisa juures peetud võitlustes. Siit alates kandus polgu tegevus juba Läti aladele. Veebruarist aprilli lõpuni 1919 osales lipnik M. Haber võitlustes Pikksaare (Piksäri) ja Uue-Kaarküla mõisa liinil. Seejärel oli ta mai lõpul 1919 Säde (Seda) jõe, Rantseni alevi juures ja Volmari (Valmiera) liinil. Juunikuus 1919

¹ **Kröönström, M.** 1999. Eesti rahvusest ohvitserid Vene armees 1870–1917. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo osakond. Tartu. Lk 54.

osales M. Haber Landeswehri vastases võitluses Võnnu (Cēsis), Roopa (Straupe) alevi, Staleni (Stāle) mõisa ja Riia-eelsetes lahingutes. Augustis 1919 paigutati polk ümber Pihkva lahinguruumi, kus julgestati oma vägede evakueerimist Pihkvast. Seejärel asuti Petserimaale piirikaitsele, kus sai lipnik M. Haber 7. novembril 1919 lahingus Võmorski küla juures haavata ja hospitaliseeriti. 1920. a. jaanuaris naasis ta tervenenuks üksuse teenistusse.²

Pärast sõja lõppu, 1920. a märtsis, ülendati M. Haber alamleitnandi auastmesse ja ta jätkas teenistust 6. jalaväepolgu kuulipildujate roodu nooremohvitserina (rühmaülemana) Viljandis. 1920. a lõpul lähetas 3. diviisi staabiülem ta Sõjakooli juurde alalisväe ohvitseride kursusele, mis oli asutatud sõjaaja (sõjaaegse kiirväljaõppega) ohvitseride ettevalmistuse täiendamiseks. 1921. a augustis loeti alamleitnant M. Haber kursuse rahuldavate tulemustega lõpetanuks ja rahuaja (kaadri-) ohvitseriks. Kursuse lõpul kirjutas õppeüksuse ülem alampolkovnik August Kilk tema atestatsioonis järgmist. “Kaunis kindla, tasase iseloomuga, kohusetunne hästi väljaarenenud ja sõjaväelist kasvatust märgata. Teenistuses veel vähe vilunud, püüdlik. Algatusvõime ja energia poolest nõrgavõitu, iseseisvalt võib tegutseda hea tagajärjega tubli juhatuse all. Hästi distsiplineeritud, distsipliini oskab pidada (nõuda). Riigivarandusega ümberkäimises korralik. Tervis väga hea.”³ Üldhinnanguks on märgitud “hea”. Pärast kursuse lõppu lähetati alamleitnant M. Haber tagasi 6. jalaväepolgu ülema käsutusse, vahepealsete ümberpaiknemiste järel taas Pärnusse, kus jätkus teenistus rühmaülemana.

1922. a novembris võeti kasutusele uus auastmetabel, mille tõttu nimetati alamleitnandid nooremleitnantideks. Muutusid ka üksuste nimetused: polgud nimetati rügementideks ja roodud kompaniideks. 1923. a aprillis ülendati M. Haber leitnandiks. 1924. a märtsis viidi leitnant M. Haber teenistuse huvides 6. jalaväerügemendist üle Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste Allohvitseride Kooli õppepataljoni laskurkompanii rühmaülemaks.⁴ 1926. a ülendati leitnant M. Haber kapteniks. 1929. aastaks, s.t enne Kõrgemasse Sõjakooli astumist, oli ta tõusnud rühmaülemast Allohvitseride Kooli õppekompanii ülemaks.⁵

1928. a valiti kapten M. Haber välja kaheaastaseks komandeerimiseks Soome Kõrgemasse Sõjakooli (1929–1931). Teda kohustati välislähetuseks ette valmistama, muuhulgas tuli sooritada katse Eesti vastava õppeasutuse sisseastumiskavade ulatuses.⁶ Lähetamine jäi siiski teadmata põhjusel ära, selle asemel astus kapten M. Haber 1929. a katsetega Eesti Kõrgemasse Sõjakooli (V lend). Õppetöö kestis vaheaegadega 1929. a oktoobrist kuni 1931. a septembrini (V lennu tundide ja praktiliste tööde arvu ja jaotust vt I osa lisast 3). Seejärel anti katsetega sisseastunud ohvitseridele 1932. a jaanuarini aega väitekirja koostamiseks⁷ (V lennu väitekirjade koostamise juhendit vt I osa lisast 4). Seega oli väitekirjade koostamiseks ja vormistamiseks ligi neli kuud. Tõid kaitsti 1932. a

² Andmed teenistuslehest: ERA 650–1–20. Lk. 33–37; vt ka **Maide, J.; E. Valdín, E.** 1938. 6. jalaväepolk Vabadussõjas 1918–1920. 6. rahvaväe polgu sõjaväelaste ühingu väljaanne. Lk 614, 697.

³ ERA 646–1–103. Lk 10.

⁴ ERA 650–1–20. Lk 33–37.

⁵ ERA 650–1–350. Lk 6.

⁶ ERA 650–1–212. Lk 220–221.

⁷ Kõrgem Sõjakool 1921–1931. Tallinn, 1931. Lk 90. [Edaspidi *Kõrgem Sõjakool 1931*]

esimese kolme kuu jooksul. Lõputööde teemad olid V lennu kuulajate eneste valida, need kinnitas Kaitsevägede Staabi ülem.⁸ Kapten M. Haberi valik langes teemale “Eestlane sõdurina. Järeldusi kaitseväge komplekteerimisel, ettevalmistamisel ja juhtimisel”. Selle teema valik polnud kapten M. Haberial päris juhuslik: vastavasisulise teemaga oli ta tegelenud varemgi. Sõjaväe Ühendatud Õppeasutustes 1927/1928. a talvel esines ta ettekandega “Eestlane kui sõdur”. Kapten M. Haberi loengut hinnati tookord elavaks, sisuliselt huvitavaks, süstematiseerituks ja hästi illustreerituks. Õppeasutustes moodustatud komisjon tegi ettepaneku anda loengupidajale Kindralstaabi ülema auhind.⁹

Jõulud Allohvitseride Koolis 1928. a. Esimeses reas istuvad ratsaväe mundris Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste ülem kol G. Jonson, temast vasakul Allohvitseride Kooli ülem kol-ltn J. Siir ja sama kooli õppekompanii ülem kpt M. Haber

M. Haber kandis oma väitekirja ette 15. veebruaril 1932. a. Töö oponendid olid Kaitsevägede Staabi ülem kindralmajor Juhan Tõrvand (vanemoponent) ja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste (ühtlasi Kõrgema Sõjakooli) ülema abi õppe alal kolonell Aleksander Jaakson (nooremoponent).¹⁰ Väitekirja ise pälvis oponendidelt hea hinnangu, kuid ettekannet hinnati puudulikuks, mistõttu jäi väitekirja üldhindeks “rahuldav”.¹¹ Väitekirja kaitsmise järel loeti kapten M. Haber Kõrgema Sõjakooli diplomiga lõpetanuks. Väitekirja koostamise eel olid tema õppetulemused head.¹²

⁸ Kõrgem Sõjakool 1931. Lk 90.

⁹ ERA 650–1–1074. Lk 57, 58.

¹⁰ ERA 495–12–511. Lk 1038.

¹¹ ERA 495–12–633. Lk 1.

¹² ERA 495–12–511. Lk 971.

1932. a 1. aprillil viidi kõik V lennu katsetega sisseastujad üle Kaitsevägede Staapi (aastasele staabiteenistuse praktikale), mida loeti ühtlasi lennu õppetöö tegelikuks lõpuks.¹³

Alates 1932. aastast teenis kapten M. Haber Kaitsevägede Staabi VI osakonnas (väljaõppeosakond) käsutäitja-ohvitserina. 1933. a ülendati ta majoriks. Tema töö põhisisuks sai järgnevatel aastatel noorsoo riigikaitsehariduse edendamine: õppematerjalide ettevalmistamine ja õppe korraldamine. 1933. a ilmus Kaitsevägede Staabi VI osakonna väljaandel sama osakonna ülema kolonel August Traksmanni (Traksmaa), majorite Jaan Lukase ja M. Haberi autorsusel riigikaitseõpetuse käsiraamat kesk- ja kutsekoolidele.¹⁴

Riigikaitseõpetuse sisseviimise näol koolide õppekavadesse oli 1920.–1930. aastate vahetusel tegemist kompromissiga poliitilise eliidi (ka haridustegelaste) ja sõjaväelaste vahel. Pidevas kulude kärpimise vajaduses leiti võimalus kaitseväeteenistuse aega lühendada: nt alustati riigikaitseõpetuse põhitõdede edastamist juba kooliõppingis.¹⁵ Selle ajajärgu Euroopas muutus noorsoo ideoloogiline ja

¹³ Kõrgem Sõjakool, 1931. Lk 90.

¹⁴ **Traksmann, A; Lukas, J; Haber, M.** 1933. Riigikaitse õpetuse käsiraamat kesk- ja kutsekoolidele. Tallinn: Kaitsevägede staabi VI osakonna väljaanne.

¹⁵ **Pajur, A.** 1995. Sotsialistist haridusminister kindralstaabiga väitlemas. 1930. a riigikaitseõpetuse määruse saamisluu. – Akadeemia, nr 2. Lk 276–294. [Edaspidi **Pajur** 1995]

ka praktiline sõjaks ettevalmistamine ajastu nõudeks. Tegemist polnud siiski mitte päris uue nähtega: sõjaväe moraalse ettevalmistamise tähtsust mõisteti juba enne Esimest maailmasõda, mida tõestab ka tollest ajast pärinev väide, et 1870.–1871. a Prantsuse-Preisi sõja võitis (Saksa) kooliõpetaja.¹⁶ Seda ütlust võib mõista ilmselt viitavana otseselt nii õpetajatele enestele kui sõjaaegsele nooremohvitseride kaadrile, kuid peamiselt mõeldi selle all ikkagi rahuagekse moraalse ettevalmistustöö juhtimist klassiruumes. Samast ajast pärineb ka põhimõte, et rahuajal on sõjavägi rahvale kooliks ja sõjaajal on rahvas sõjaväeks.¹⁷ Niisiis võib öelda, et Eestis jõudis sõjavägi rahuajal juba ka kooli, mis oli muidugi paljudele vastumeelt. Haridusringkondade vastuseis riigikaitseõpetuse probleemide lahendamisele tulenes vähemalt osaliselt vasakpoolsetest või sotsialistlikest vaadetest.¹⁸ Viiteid ja kriitikat tollaste haridusringkondade vasakpoolse meelestatuse suhtes leiame ka kapten M. Haberi väitekirjast. Eespool ühiskondliku kompromissi tulemusel loodi Haridusministeeriumis vastava ala praktiliseks juhtimiseks, koordineerimiseks ja kontrollimiseks riigikaitse kasvatuse ja õpetuse nõuniku ametikoht, millele komandeeriti kaadriohvitser. Esimesena teenis sellel ametikohal aastatel 1930–1933 major Jaan Lukas.¹⁹

Pärast 1934. a riigipööret, alanud autoritaarse valitsemise ajajärgul, on täheldatav kõrgemate sõjaväelaste osakaalu suurenemine mitmete eluvaldkondade juhtimisel ja suunamisel. Nii näiteks sai 1936. a haridusministriks senine Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste ülem kolonel Aleksander Jaakson. Sama aasta sügisel asutati Haridusministeeriumis noorsoo osakond (nimetatud ka noorsoo ja vabahariduse osakonnaks), mille juhatajaks määrati kolonelleitnant Johannes Vellerind. Sama osakonna töäjõudude nimestikest²⁰ leiame riigikaitse kasvatuse nõunikuna kuni Nõukogude okupatsiooni alguseni ka M. Haberi nime (alates 1934. aastast).

Riigikaitse hariduse andmisel ei piiratud siiski ainult õpilastega. Alates 1937. a korraldati suviseid kohustuslikke riigikaitsekursusi ka algkoolide meessoost juhatajatele. Lisaks loengutele ja rühmatöödele kuulus kursuste juurde ka füüsiline treening.²¹ 1938. a hakati kohustuslikku riigikaitse ettevalmistust korraldama ka Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli juures.²²

1940. a Eesti Vabariigi aastapäeval ülendati M. Haber kolonelleitnandiks. Sama aasta sügisel eestindati M. Haberi nimi Kaermaks. Jääb selgusetuks, kuivõrd oli selle näol tegemist hilinevad kaasaminemisega rahvastervikluse ideega, või kasutati seda eeskätt manöövriina uute võimumeeste eest varjumiseks.

---

¹⁶ Sõjakunsti evolutsioon. Konspekt kolonel Tombergi loengutest Kõrgemas Sõjakoolis 1931. a. Kokku seadnud kpt. M. Haber. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Staabi väljaanne 1931. a. Lk 151; vt elektrooniliselt <http://www.ksk.edu.ee/est/muuseum/muuseum/kirjandus>, (21.01.2008).

¹⁷ *Ibid.* Lk 159.

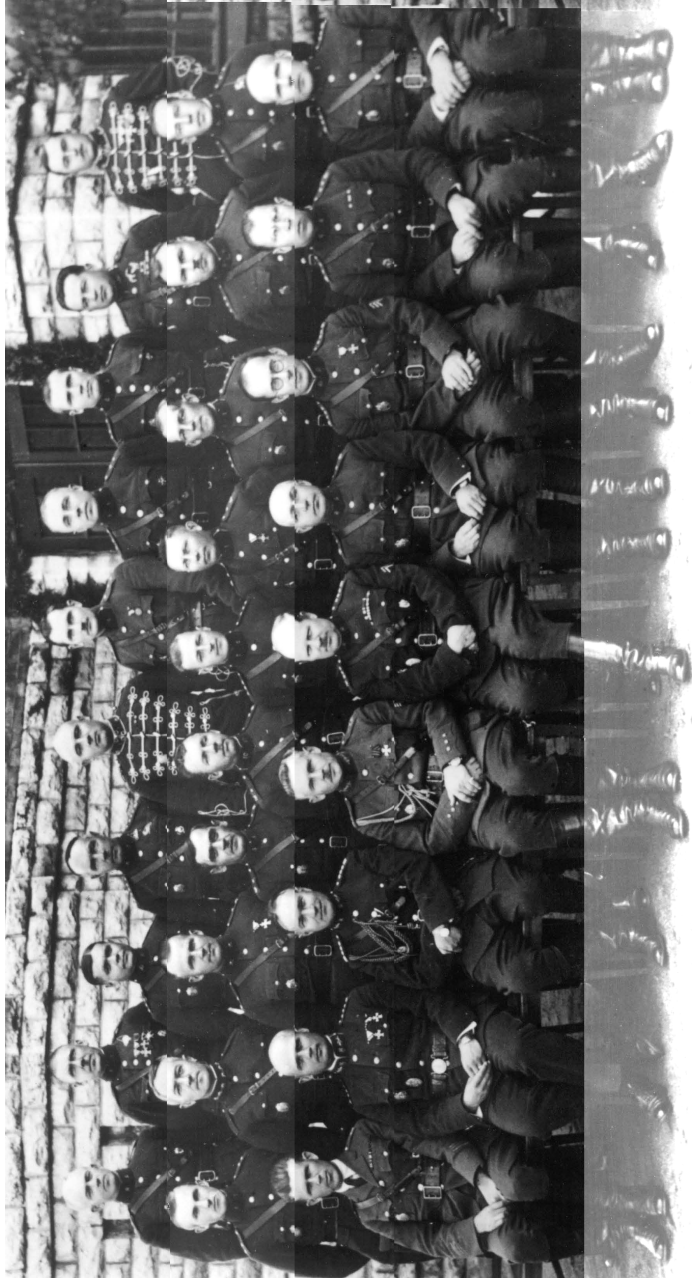
¹⁸ **Pajur** 1995. Lk 276–294.

¹⁹ **Pajur, A.** 1999. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934. Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost 2. Tartu: Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Lk 192–210.

²⁰ ERA Fond 1108 (Haridusministeerium). Siin esitatud andmed pärinevad kaadriliikumist kajastavatest säilikutest.

²¹ Päevaleht 1937, nr 172, 29. juuni.

²² **Pajur, A.** 1996. Riigikaitseõpetusest Eesti Vabariigi kõrgkoolides 1930. aastatel. – Akadeemia, nr 5. Lk 867–904.

Kõrgema Sõjakooli V lennu lõpetajad 1931. a koos kaitseväge ja õppeasutuste juhtkonnaga esindajatega. Esireas istuvad (vasakult): kpt M. Ropponen, kol A. Traksmann (Traksmaa), kol H. Brede, kin-mjr J. Tõrvand, kol A. Jaakson, mjr E. Metstak, kol G. Leets, kol-ltn F. Olbrei, kol-ltn K. Mutso. Keskel seisavad (vasakult): ltn A. Kurgvel, mjr V. Sa(a)rsen, mjr P. Asmus, mjr J. Mäe, mjr O. Mullas, kpt A. Kristfian, mjr A. Viru, kpt A. Stern, kpt M. Haber (Kaarma), ltn S. Laks. Tagareas seisavad (vasakult): mjr K. Määni, mjr J. Rimmel, kpt A. Kaschan, kol J. Lutsar, ltn J. Tüll, ltn. E. Püss, ltn A. Nõmm, ltn H. Roots, kol-ltn A. Steinberg, ltn H. Onny

Töötamine Haridusministeeriumis võis olla ka üheks põhjuseks, miks kolonelleitnant M. Kaermal õnnestus 1941. a erinevalt paljudest teistest vanemohvitseridest Nõukogude võimu käest pääseda ja Eestisse jääda. See asjaolu on siiski vaid oletuslik. Mõnede teadete alusel kuulus ta 1940.–1941. aastal Eesti sõjaväest formeeritud Punaarmee territoriaalkorpuse koosseisu, kuid seoses haigusega olevat jäänud Petserisse (pääses Venemaale viimisest 1941. aasta suvel).¹ Selline sündmuste käik võiks seletada ka kolonelleitnant M. Kaerma tegevust 1941. a Petseri Omakaitse ülema ülesannetes.²⁴ Samal ajal organiseeris ta ka Saksa poolele üeläinud või vangi langenud Eesti sõjaväelaste toitlustamist ja vabastamist Pihkva vangilaagrist. Samuti oli ta sel ajal tegev 1941. a Värsklaagrist Venemaale saadetud Eesti ohvitseride saatuse kohta andmete kogumisega. 1941. a lõpul viidi ta teenistuses üle Tallinn-Nõmme Omakaitse ülemaks. Saksa okupatsiooni aastail naasis M. Kaerma oma endisele tegevusalale ning töötas Eesti Omavalitsuse Haridusdirektooriumis rahvakasvatuse osakonna (hiljem rahvakasvatuse peavalitsuse) juhatajana.²⁵ Enne rindele minekut 1944. a jõudis ta täita ka Tallinna prefekti kohuseid.²⁶

Kui sõja algul suhtus Saksamaa juhtkond Eesti (ja ka teiste Ida-Euroopa riikide) iseseisvuse taastamise püüdlustesse üleolevalt, siis raskuste suurenedes idarindel hakati okupeeritud rahvaste kui potentsiaalse võitlusvõimelise elavjõu ärakasutamise eesmärgil oma suhtumist ja hinnanguid mõningal määral revideerima. Kui rinne hakkas lähenema Eesti piiridele, lubasid sakslased 1944. a algul formeerida eestlastest mobilisatsiooni alusel kuus piirikaitserügementi ja ühe tagavararügemendi. Selleks et hoida ära 1941. a traagiliste sünduste kordumist, asusid ka rahvuslik-demokraatlikud ringkonnad ja viimane seaduslik peaminister Jüri Uluots mobilisatsiooni toetama.

Kolmanda piirikaitserügemendi ülemaks määrati kolonelleitnant M. Kaerma. Määramise kohta olevat ta ise tähendanud: “Olgugi, et olen haige [sapikivid], tahan ka mina isamaad teenida tema raskel saatusetunnil!”²⁷ Siinkohal huvitav paralleel: rügement formeeriti 1944. a veebruaris Pärnu-, Viljandi- ning Lääne- ja Saaremaal, s.t suuresti samade piirkondade meestest mis Vabadussõja-aegne 6. jalaväepolk, mille koosseisus rügemendiülem ohvitserina oma esimesed tule-risted sai. Rügemendi staap ja 1. pataljon formeeriti Pärnus, 2. pataljon Viljandis, 3. pataljon Lääne- ning Saaremaal ja suurtükipatarei Tartumaal. Kolonelleitnant M. Kaermal avanes – ehkki hilinenult – võimalus rahuajal mitmel tasandil korraldatud kasvatus- ja ettevalmistustööd ning selle vilju praktikas hinnata.

²³ M. Nisumalt saadud andmed.

²⁴ **Kraft, Ü.** 2007. Eesti piirikaitserügementide ohvitserkond 1944. aastal. – Eesti Sõjamauseumi – kindral Laidoneri muuseumi aastaraamat, nr 6, 2006. Lk 202. [Edaspidi **Kraft 2007**]; **Martinson, E.** 1970. Elukutse – reetmine. Tallinn: Eesti Raamat. Lk 276–277. [Edaspidi **Martinson 1970**]

²⁵ **Nisuma, M.** 2006. Kolmas Eesti piirikaitserügement 1944. – Laidoneri muuseumi aastaraamat, nr 5, 2005. Lk 186–187. [Edaspidi **Nisuma 2006**]; **Martinson** 1970. Lk 266–267.

²⁶ **Kraft** 2007. Lk 202.

²⁷ **Mengel, H.** 1961. Suurim armastus II. Teine ja Kolmas Piirikaitse Rügement lahingutules ning täiendusi sõjaraamatule „Suurim armastus”. Geislingen: Kultuur. Lk 103.

Hinnangud piirikaitserügementide võitlusvõimele on väga varieeruvad. Teada on, et kiirkorras loodud üksustel ei saanud olla väga põhjalikku ettevalmistust, üsna kirju oli ka neile sakslaste poolt eraldatud varustus ja relvastus. Ohvitseri ei jätkunud rühmaülemateks üheski kompaniis. Esimese pataljoni ohvitserikond koosnes peale pataljoniülema ja majandusülema ainult reservlipnikest, kes teenistusse astudes ülendati leitnandi auastmesse. Sõjakooli aspirandiklasside eesmärgiks oli ette valmistada reservohvitseri, kes olnuks võimelised juhtima rühma igas lahinguolukorras, vajadusel ka kompaniid, samuti läbi viima selle väljaõpet sõjaajal. Väidetavalt tulid reservlipnikud kompaniülema ametikohtadel oma ülesannetega hästi toime, mis osutab Eesti Vabariigi Sõjakooli ettevalmistuse heale tasemele.²⁸ Siiski jääb väljaõppetase hindamine vaid eeltoodu alusel problemaatiliseks. Tegemist oli arusaadavalt sõjaaegsest hädavajadusest tulenenud nähtega, millele võib paralleele leida juba eelmise maailmasõja ajast, mil elukutseliste riviohvitseride kaadrit formeeritavatele üksustele ei jagunud ja olemasolevki kiiresti kahanema hakkas. Sellest kogemusest tulenevalt pöörati kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul paljudes riikides, sealhulgas ka Eestis, varasemast suuremat tähelepanu reservohvitseride ettevalmistamisele.²⁹

Aprillis 1944, kui 3. piirikaitserügement paiknes Tudulinna-Lohusuu rajoonis, korraldati väegrupi Nord ülema inspeksiooni ajal kompanii taktikaline õppus, lahinglaskmine ja ülevaatus. Väegrupi ülem luges tulemusi väga heaks.³⁰ Alfred Lutsu järgi oli eelkirjeldatud inspeksiooni põhjal Eesti mobiliseeritute väljaõpet – eriti lasketaset – hinnatud palju kõrgemaks Saksa mobiliseeritud meeskondade tasemest. Esiletoodu põhjal järeldas ta, et Eesti sõjaeelne sõjaväeline kasvatus ja väljaõpe väeosades ning sõjaväe õppeasutustes oli õigel teel, samuti riigikaitseline ettevalmistus koolides ning Kaitseliidus.³¹

1944. a aprillist kuni septembrini paiknesid 3. piirikaitserügemendi allüksused peamiselt kaitsel Peipsi järve kirdekaldal Vasknarva juurest piki Narva jõe läänekallast kuni Permiskülani. Seoses üldise taandumisega asusid rügemendi üksused 18. septembril liikuma Avinurme suunas. Samal ajal olid Punaarmee üksused Tartu rindest läbi tunginud ja jõudnud juba varem Avinurme teeristini. 20. septembril 1944, kui oli selge, et rügemendi ühendusteed olid taandumisel vastase poolt ära lõigatud ja läbimurdeks Avinurme juures enam võimalusi polnud, oli kolonel M. Kaerma sõduritele teatanud: “Uut rinnet ei ole ega tule. Katsuge igaüks ise punaväe rõngast välja pääseda. Olgu Eesti mets teile kaitsjaks!”³² Metsi mööda liikudes jõudis ta ka ise kodutallu Rapla lähedal, kus

²⁸ Nisuma 2006. Lk 157. (Tuginedes J. Põldmäe meenutustele: Põldmäe, J. 1995. Üks paljudest. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia; Põldmäe, J. 1999. Mälestuskilde sõjateelt. – Eesti mehed sõjatules. Koost. Tamberg, M. Saku: EVTÜ.)

²⁹ Aastatel 1923–1940 lõpetas Sõjakooli 22 aspirandikursust kokku ligi 4000 nooremreservohvitseri.

1938. a arvestati ohvitseride sõjaaegseks koguvajaduseks (koos väljalangevuste katteks mõeldud varuga) 6000 meest. Sõjaväe rahuaegses organisatsioonis oli ette nähtud 1540 (kaadri)ohvitseri kohta.

³⁰ Purre, A. 1960. Piirikaitse rügementidest. – Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas IX. Venelaste teine sissetung. Stockholm: EMP. Lk 107; Nisuma 2006. Lk 163–164.

³¹ Luts, A. 2004. Heitluste keerises. Tallinn: Olion. Lk 52–53.

³² Nisuma 2006. Lk 186–187.

tal õnnestus end varjata 1948. aastani. Mõnedel andmetel läks ta sagenenud haarangute tõttu omaste säästmise eesmärgil 1948. a. aprillis vabaturma (omas tsüaankaaliumi ampulli). Koloneli abikaasa ja vend olevat matnud ta surnukeha salaja kodutalu mulda.³³

Mart Haberi (Kaerma) elu ja tegevust võib vaadelda kui 20. sajandi Eesti riikluse ja ohvitserkonna personifitseeritud teket, edulugu, arengut, traagilist hävingut ja püüdlust kaotatud iseseisvust taastada.

---

³³ Nisuma 2006. Lk 186–187.